

telif kabile ve kabileler federasyonu halinde çok defa birbirleriyle savaşarak yaşamaya devam ettiler. Kuzey Çin'deki Moğollar 1691'den itibaren Çinliler'in hâkimiyeti altına girdiler. Bu durum 1921'de Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin (1992'den beri Moğolistan Cumhuriyeti) kurulmasına kadar devam etti. Bugün Moğolistan Cumhuriyeti'nin yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Mançurya, Tibet ve Afganistan'da da az miktarda Moğol yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin – Ahmet Ağırakça), İstanbul 1991, XII, 316-317, 351-353; *Moğolların Gizli Tarihi* (trc. Ahmet Temir), Ankara 1986, tür.yer.; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâşirî*, II, 90-442; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), tür.yer.; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 476-660; a.mlf., *Târihu Muhtasarî'd-düvel* (trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941, s. 6, 15-17, 21; Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1954, s. 7-16, 28-39; W. von Rubruk, *Moğollar'ın Büyük Hanına Seyahat: 1253-1255* (trc. Engin Ayan), İstanbul 2001, tür.yer.; J. de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme: 1245-1247* (trc. Engin Ayan), Trabzon, ts. (Esen Ofset Matbaacılık), tür.yer.; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u'l-tevârih* (nşr. M. Rûşen – Mustafa Müsevî), Tahrân 1373/1994, I-IV, tür.yer.; Vassâf, *Târih* (nşr. M. Mehdi), Tahrân 1338, tür.yer.; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahrân 1364/1985, s. 491-816; Abdullah b. Ali el-Kâşânî, *Târih-i Olcaytu* (nşr. Mehî'n Hembeî), Tahrân 1348 hş., tür.yer.; Mirza Haydar Dughlat, *Târih-i Reşidî: A History of the Khans of Moghulistan* (nşr. ve trc. W. M. Thackston), Harvard 1996, I-II, tür.yer.; W. de Tiesenhäusen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler* (trc. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul 1941, tür.yer.; B. Spuler, *Die Goldene Horde die Mongolen in Russland (1223-1502)*, Leipzig 1943, tür.yer.; a.mlf., *Die Mongolen in Iran. Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350*, Leiden 1985, tür.yer.; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul 1946), İstanbul 1987, s. 222-337; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s. 257-272; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 223-285; Armyansky *istoçniki o Mongolâh, izvleçeniya iz rukopisey XIII-XIV vv.* (trc. A. G. Galstyan), Moskva 1962, tür.yer.; V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (haz. K. Yaşar Koprâman – İsmail Aka), Ankara 1975, s. 201-336; a.mlf., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 471-634; A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), Ankara 1976, tür.yer.; Abbas İkbâl, *Târih-i Moğul*, Tahrân 1364/1985, s. 25-363; D. Morgan, *The Mongols*, Oxford 1986, tür.yer.; a.mlf., "Mongols", *EI*² (İng.), VII, 230-235; B. Y. Vladimirtsov, *Moğollar'ın İçtimai Teşkilâtı* (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1987, tür.yer.; Şîrin Beyânî, *Dîn ü Devlet der İrân-i 'Ah-d-i Moğul*, Tahrân 1367-75/1988-96, I-III, tür.yer.; a.mlf., *Moğulân ve Hükûmet-i İlhanî der İrân*, Tahrân 1379/2000, tür.yer.; Menüçehr Murtazavî, *Mesâ'il-i 'Aşr-i İlhanân*, Tahrân

1370/1991, tür.yer.; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1993, s. 186-385; Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (trc. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994, tür.yer.; a.mlf., *Moğol İmparatorluğu Tarihi* (trc. Aykut Kazancıgil – Ayşe Bereket), İstanbul 2001, tür.yer.; R. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, Cambridge 1996, tür.yer.; Hacı Ahmet Özdemir, *Moğol İstilas ve Abbâsî Devletin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri, 616-656/1219-1258* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Osman Gazi Özgüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları* (doktora tezi, 2000), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; J. M. Smith, "Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: Qishlâqs and Tümens", *The Mongol Empire and its Legacy* (ed. R. Amitai-Preiss – D. O. Morgan), Leiden - Boston 2000, s. 39-56; Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica: Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri*, İstanbul 2002, tür.yer.; G. Vernadsky, "Cengiz Hân Yasası", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, Ankara 1944, s. 107-132; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 1-147.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

MOĞULTAY b. KILIÇ

(منطای بن کلیج)

Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç
b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî
(ö. 762/1361)

Hadis hâfızı, tarih ve ensâb âlimi.

689'da (1290) Kahire'de dünyaya geldi. 690'da (1291) veya daha sonraki bir tarihte doğduğu da zikredilmiştir. Aslen Türk olup bazı kaynaklarda adı Muğaltay (Muğaltay), Muğlatay ve babasının adı Kalıç şeklinde yanlış okunmuştur. Çocukluğunda babası onu ok tâlimi yapanların yanına gönderdiği halde o ilim meclislerine gitmeyi severdi. 715'te (1315) hadis öğrenmeye başlayarak Tâceddin Ahmed b. Ali b. Dakikül'îd, Debûsî (Debâbîsî) diye tanınan Yunus b. İbrâhim el-Kinânî, Ebû'l-Hasan Nûreddin Ali b. Ömer el-Vâfî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve en çok faydalandığı İbn Seyyidünnâs gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Arap dili, ensâb ve şiire olan merakı dolayısıyla bu alanlarda kendini yetiştirdi; fakat daha çok hadise ilgi duydu ve geniş bir kütüphaneye sahip oldu. Okuduğu eserlerde gördüğü hataları düzeltmek ve bu eserlere ilâvelerde bulunmak en önemli meşgalesiydi. Moğultay'ı Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Râfî ve Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî ile kıyaslayan Zeynüddin el-İrâkî, eserlerinde bazı yanlışlar bulunmakla beraber onun diğerlerinden daha geniş bir kültüre sahip olduğunu ve ensâbı hepsinden daha iyi bildiğini söyler.

İbn Seyyidünnâs'ın vefatı üzerine (734/1334) Zâhiriyye Medresesi hocasına getirilen, ayrıca Kubbetü Baybars, Necmiyye gibi medreselerde ve el-Câmiu's-Sâlihî'de hadis okutan Moğultay Ömer b. Reslân el-Bulkinî, İbnü'l-Mülâkkın, Zeynüddin el-İrâkî, Demîrî gibi şahsiyetlere dersler vermiş, İbn Hacer el-Askalânî'nin hocalarının çoğu ondan faydalanmıştır. Moğultay b. Kılıç 24 Şâban 762'de (29 Haziran 1361) Kahire'de vefat etti, cenaze namazını Kadı İzzeddin İbn Cemâa kıldırdı ve Reydâniye'de (Ridâniye) defnedildi. Bazı kaynaklarda onun bu tarihten bir yıl önce öldüğü kaydedilmektedir.

Eserleri. Hadis, siyer, fıkıh, lugat ve ensâba dair 100'den fazla çalışması bulunduğu kaydedilen müellifin belli başlı eserleri şunlardır: 1. *ez-Zehrû'l-bâsim fî sîreti (siyeri) Ebî'l-Kâsim*. Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünûf*'ünü tenkit ve tashih etmek amacıyla yazılan kitap ilim adamları arasında ilgi görmüş, hocası Hatîb el-Kazvî'nin isteği üzerine müellif eserini *el-İşâre ilâ sîreti'l-Muştafâ ve târihi men ba'dehû mine'l-hulefâ* (*Telhîşü Sîreti'l-Muştafâ, es-Sîretü'n-nebeviyye, es-Sîretü'l-muhtaşara, es-Sîretü's-suğrâ*) adıyla ihtisar etmiştir. Hülâgû'nun Bağdat'ı istilasına kadar (656/1258) halifelerden de kısaca söz eden bu muhtasarı Takıyyüddin el-Fâsî *el-Cevâhirü's-seniyye fî's-sîreti'n-nebeviyye* adıyla kısaltarak *el-İkdû's-şemin*'in baş tarafına koymuş ve bu konuda birçok kitap bulunmasına rağmen sadece ona dayandığını söylemiştir (*el-İkdû's-şemin*, I, 217-279). Kastallânî *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'de eserden büyük ölçüde faydalanmış, Şâmî Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd'ın, Diyarbekrî *Târihu'l-hamis*'in mukaddimesinde kaynakları arasında bu kitabın da bulunduğunu belirtmiştir. Zeynüddin el-İrâkî'nin eseri manzum olarak *Nażmü's-sîreti'l-muhtaşara* adıyla kısalttığı kaydedilmektedir (Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân, s. 430). *el-İşâre* adı bilinmeyen bir müellif tarafından ihtisar edilip basılmış (Kahire 1326), ayrıca Muhammed Nizâmeddin el-Füteyyih'in tahkikiyle yayımlanmıştır (Dimaşk-Beyrut 1416/1996). Moğultay b. Kılıç'ın çağdaşlarından Ebû'l-Bekrât Muhammed b. Abdurrahîm, *ez-Zehrû'l-bâsim*'i sadece Süheylî'ye yapılan itirazları bir araya getirmek suretiyle kısaltmıştır. 2. *İkmâlû (Zeyl 'alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*. Müellif, Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'inde gördüğü eksiklikleri tamamlamak için 744'ten (1343) itibaren biyog-

rafileri düzeltip bazan da Mizzi'nin eserine almadığı biyografileri ve bilgileri ilâve ederek, özellikle de râvilerin cerh ve ta'dîli konusunda ek bilgiler vererek aslının hacmine ulaşan on dört ciltlik eserini kaleme almıştır. İbnü'l-İrâkî bu çalışmayı faydalı bulmakla beraber müellifin birçok katı görüşünün bulunduğunu söylemiş, İbn Hacer el-Askalânî de *Tehzîbü't-Tehzîb*'de ondan faydalandığını belirtmiştir (I, 8). Moğultay b. Kılıç, daha sonra özellikle Mizzi'nin hatalarını tashih etmek amacıyla yazdığı kısımları iki cilt halinde kısaltmış. Süyûtî bu muhtasara *Ev-hâmü't-Tehzîb* adını vermiştir. Müellifin bu muhtasarı da bir cilt halinde ihtisar ettiği belirtilmektedir. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*'in müellif hattıyla olan nüshaları Millet (Feyzullah Efendi, nr. 1478-1479) ve Süleymaniye (Kılıç Ali Paşa, nr. 190-191) kütüphanelerinde, diğer nüshaları da çeşitli kütüphanelerde (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 606) bulunmaktadır. Eser üzerinde Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye kütüphanesi'nde yüksek lisans çalışmaları yapılmış (1414/1993, Bedr b. Muhammed b. Muhsin el-Ammâş; 1416/1995, Avvâd b. Humeyd b. Muhammed er-Ruveysî), Muhammed Ali Kâsım Ahmed el-Ömerî, aynı yerde *el-Hâfız Moğultay ve Kitâbü İk-*

mâli Tehzîbi'l-Kemâl adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1403/1983). 3. *el-İ'lâm bi-sünnetihî 'aleyhisselâm*. Müellifin 732'de (1332) *Sünenü İbn Mâce*'yi şerh etmeye başlayıp beş cilt kadar yazdığı, fakat tamamlayamadığı bu eserin iki ciltten oluşan müsvedde halindeki müellif hattı nüshası Millet Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, nr. 362, hicrî 737 tarihli), müellif nüshasından istinsah edilen üç ciltlik bir diğer nüshası da Bankipûr'da (Kettânî, s. 404) bulunmaktadır. 4. *Haşâ'ışü'n-nebî (el-Haşâ'ışü'n-nebeviyye, Haşâ'ışü'r-resûl, Mu'cizâtü'r-resûl)*. Resûl-i Ekrem'in hayatının tarihî seyri içinde hasâise ait bazı konuların kısaca anlatıldığı bu risâlenin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İbrâhim Efendi, nr. 428/4) ve Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de (nr. 229) kayıtlıdır. Brockelmann eserin *Haşâ'ışü'l-Muştafâ* adıyla yayımlandığını (Kahire 1319) kaydeder. Moğultay'ın *A'lâmü'n-nübüvve* ve *Delâ'ilü'n-nübüvve* adlı eserlerinin bulunduğu da belirtilmektedir. 5. *Târîhu selâtinî Mısır ve's-Şâm ve'l-Haleb*. Yazma bir nüshasının Berlin'de olduğu (nr. 9835) belirtilmektedir (Şâkir Mustafa, III, 218). 6. *el-İttisâl fi muhtelifi'n-nisbe*. Müellif hattıyla olan nüshası Fas'ta el-Mektebetü'l-

Kettâniyye'de kayıtlıdır (nr. 4183). 7. *Men vâfekat künyetühü isme ebih*. Hatîb el-Bağdâdî'nin *Men vâfekat künyetühü isme ebih mimmâ lâ yû'menü vukû'u'l-ḥaṭa'î fih* adlı eserinden yapılmış alfabetik bir seçmedir. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire, 238 isim etrafındaki bu seçmeyi Ebû'l-Feth el-Ezdî'nin *Men vâfeka ismühü isme ebih* ve *Men vâfeka ismühü künyete ebih* adlı kitaplarıyla birlikte yayımlamış, ayrıca esere künyesi babasının ismine benzeyen 160 kişinin biyografisini ilâve etmiştir (Küveyt 1408/1988, s. 77-137). 8. *el-Vâdîhu'l-mübîn fi men üstüşhide mine'l-muḥibbîn*. Aşka dair olan eser iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Hz. Peygamber'e veya İbn Abbas'a nisbet edilen, "Kim âşik olur, aşkını gizler ve sabrederse Allah onu bağışlar ve cennete koyar" meâlindeki hadisin farklı rivayetleri ele alınarak bunların sahih veya hasen olduğu ileri sürülürken, bir kısım âlimlerin bu rivayetin güvenilir sayıldığını belirten manzum ifadelerine yer verilmekte, âşıkların halleri ve bazı tanınmış şahsiyetlerin bu konudaki görüşleri zikredilmektedir. İkinci bölümde sevgilisinden ayrıldığı için ölen âşıkların hikâyeleri yarı alfabetik bir sırayla anlatılmaktadır. Bu eserde yer alan Hz. Âişe ile ilgili bir ifadesi dolayısıyla Alâî gibi bazı âlimlerin müellife reddiye yazdığı belirtilmişse de (İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 72) ilim merkezlerinde hadis hocalığı yapmış bir kimsenin Hz. Âişe aleyhinde söz söylemesi mümkün görülmemiş, Sehâvî'nin belirttiğine göre bu rivayet kendisini çekemeyenler tarafından uydurulmuştur (*el-İ'lân bi't-tevbiḥ*, s. 128). Otto Spies *el-Vâdîhu'l-mübîn*'i yayımlamış (Stuttgart 1936) ve bir makalesinde eseri tanıtarak bir kısmını Almanca'ya tercüme etmiştir (bk. bibl.). Eser daha sonra da Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'deki bir nüshası esas alınarak neşredilmiştir (Beyrut 1997). 9. *Terkü'l-mirâs fi'z-ziyâdeti 'alâ Mu'cemi's-şu'arâ li'l-Merzûbânî* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 48). 10. *İş-lâhu İbni's-Salâh fi 'ulûmi'l-hadîs*. Moğultay'ın *Muḥaddimetü İbni's-Salâh*'a yönelttiği bazı tenkitleri ihtiva etmektedir (İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 72-73; Sehâvî, s. 150). 11. *et-Telviḥ fi şerḥi'l-Câmi'i's-şâḥih li'l-Buḥârî*. *el-Câmi'u's-şâḥih*'teki metinlerin "kavlühü" başlıkları altında şerhedildiği ve yirmi cilt olduğu söylenen eser İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethü'l-bârî*'deki kaynaklarından biridir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 546). Müellifin talebesi

Moğultay b. Kılıç'ın *el-İ'lâm bi-sünnetihî 'aleyhisselâm* adlı eserinin II. cildinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 362)

İbnü'l-Mülakkın da *Şevâhidü't-tavzîh fi şerhi'l-Câmi'i's-sâhih*'ini telif ederken bu eserle Kutbüddin el-Halebî'nin *Şâhih-i Buḥârî* şerhini esas almıştır (*DİA*, XXI, 150). **12.** *Zeyl 'alâ Tekmiletü'l-İkmâl* (*Zeyl 'alâ İbn Nukṭa fi'l-müştebeh, Zeyl-ü'l-Mü'telif ve'l-muhtelif*). İbn Nukṭa'nın eserine Mansûr b. Selîm'in yazdığı *Zeyl 'alâ Tekmiletü'l-İkmâl* ile İbnü's-Sâbûnî'nin kaleme aldığı *Zeyl 'alâ Tekmiletü'l-İkmâl* üzerine yapılmış bir zeyildir (Kettânî, s. 240). **13.** *el-İşâl*. Lugata dair eserin müellif hattıyla olan nüshasını I. cildi Hizânetü'r-Rabat'ta bulunmaktadır (Kettânî, nr. 361). **14.** *Tertibü Şâhihi İbn Hibbân*. İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hibbân'ın *el-Müsnedü's-sâhih*'inin bablara göre yeniden düzenlendiği bu çalışmanın müellif hattıyla olan nüshasını gördüğünü, fakat eserin tamamlanmadığını belirtmektedir (*Lisânü'l-Mizân*, VI, 74). **15.** *Zevâ'idü İbn Hibbân 'ale's-Şâhihayn*. İbn Hacer el-Askalânî, bir cilt olduğu belirtilen bu eserin de tamamlanmamış müellif nüshasını gördüğünü söylemektedir (a.g.e., a.y.).

Moğultay b. Kılıç'ın ayrıca *Kütüb-i Sitte*'nin her birindeki ahkâm hadislerini bir araya getirdiği *el-Ahkâm*'ı, İbnü'l-Kattân el-Mağribî'nin *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*'i üzerine yazdığı *Tertibü Beyânü'l-vehm*'i ile bu iki eseri bir araya getirdiği *Mendâretü'l-İslâm*'ı, Mizzî'nin *Tuhfetü'l-eşraf*'ına tenkitlerini ihtiva eden *Evhâmü'l-Etrâf*'ı (*et-Ta'aqqub 'ale'l-Etrâf*), İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-gâbe*'sindeki bazı bilgileri düzeltmek için kaleme aldığı ve İbn Hacer el-Askalânî'nin görüp faydalandığı bir eseri (Kettânî, s. 414), tamamlamadığı *Şerḥu Süneni Ebî Dâvûd*'u, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Esmâ'ü'd-ḡu'afâ'* ve *l-vazâ'în* (*vâzi'in*) adlı eserine yazdığı ve *Zeyl 'alâ Kitâbi'd-ḡu'afâ' li'b-ni'l-Cevzî* diye de anılan eseri, *Men 'arefe bi'llâhi te'âlâ, et-Tuhfetü'l-cesîme li-İslâmî Halîme* isimli çalışmaları ve İbn Hâleveyh'in lugata dair *Leyse fi kelâmi'l-'Arab*'ının (*Kitâbü Leyse*) zeyli veya ta'liki olduğu anlaşılan *Eleyse ilâ Kitâbi Leyse* adlı eserleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Moğultay b. Kılıç, *el-İşâre ilâ sireti'l-Mustafâ* (nşr. M. Nizâmeddin el-Füteyyih), Dimâşk - Beyrut 1416/1996, neşreden giriş, s. 7-24; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, neşreden giriş, I, 57-63; İbn Râfî', *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas - Beşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 234; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-'İber* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 70-73; Fâsî, *el-İkḡ-ḡu'afâ'*, I, 217-279; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 352-354; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*,

VI, 72-74; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 8; Takıyyüddin İbn Fehd, *Laḡzû'l-elḡâz* (*Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabi* içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimâşk 1347, s. 133-142; Şehâvî, *el-İ'ân bi't-tevbiḥ*, s. 128, 150, 163, 164, 168; *Keşfü'z-zunûn*, I, 98, 546; II, 958, 1004, 1005, 1087, 1163, 1510, 1637, 1823, 1915, 1995; Şevkānî, *el-Bedrü'l-İlâhî*, II, 312-313; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1768-1769; O. Spies, "al-Muğultâ'i's Spezielwerk Über Märtyrer der Liebe", *Studien zur Geschichte und Kultur des Nahen und Fernen Ostens Paul Kahle zum 60. Geburtstag* (ed. W. Heffening - W. Kirfel), Leiden 1935, s. 145-155; Brockelmann, *GAL*, I, 350, 360, 518; *Suppl.*, I, 206, 209, 606; II, 47-48; *İzâhu'l-meknûn*, I, 103, 245; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 467-468; *Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Fihristü'l-maḡtûlât li-Muṣṭalaḡu'l-ḡadîs*, Kahire 1375/1956, s. 161; M. Reşad Halife, *Medresetü'l-ḡadîs fi Mişr*, Kahire 1403/1983, s. 71; Şâkir Mustafa, *et-Târîḡu'l-'Arabî ve'l-mü'erriḡun*, Beyrut 1990, III, 218-219; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 275-276; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân - Ebû Huzeyfe Râid b. Sabrî, *Mu'cemü'l-muşannefâtü'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 209, 223, 430; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 221, 240, 404, 407, 414, 420, 421; *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 535.

M. YAŞAR KANDEMİR

MOHAÇ

Macaristan'da
Baranya idarî birimine bağlı şehir.

Macaristan'ın güneyinde Tuna ile Drava arasındaki bölgenin kuzeydoğusunda Tuna'nın batı kolu üzerinde bulunan Mohács, XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı sancak merkezi olup Türk kaynaklarında Mihaç ve Mohaç şeklinde geçer. Yakınında Kanûnî Sultan Süleyman devrinin en önemli savaşlarından biri olan Mohaç Muharebesi cereyan etmiştir (932/1526). Şehrin adına ilk defa 1093 yılında kaleme alınan bir belgede rastlanır. Bu dönemde bir köy durumundaydı ve Pécs piskoposluğuna bağlıydı. Zamanla 1408'e kadar şehir statüsü kazandı.

Mohaç Muharebesi'nden sonra şehir Buda'ya (Budin) doğru yürüyen Osmanlı ordusu tarafından yakılıp tahrip edildi. 935'te (1529) Viyana seferine çıkan Osmanlı kuvvetleri Mohaç ovasında konakladı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın himayesi altında olan Kral János padişahın elini öpmek için buraya davet edildi.

948'de (1541) kurulan Budin vilâyetinde ilk yeni sancak, merkezi Mohaç olmak üzere meydana getirildi. Bununla muhtemelen 1526'da kazanılan büyük zaferin hatırlatılması amaçlanmıştı. 1552 yılına kadar Macaristan'ın batı bölgesi olan

Transdanubya'da Balaton gölünün güneyine düşen bölgelerde yalnız bu livâ mevcuttu.

İlk sancak beyinin 24 Zilkade 948'den (11 Mart 1542) biraz önce göreve başladığı belirlenmektedir. Tayin edilen Kasım Bey'in bazan Osijek (Hirvatistan), bazan da Seksar (Szerkszárd) mirilivâsi diye zikredilmesi dikkat çekicidir. Osijek'te bu vazifeyi belki geçici olarak 1541 sonlarına kadar ifa etmişti; Seksar'da ise Mohaç'tan daha korunaklı ve müstahkem bir yer bulabildiği için ikametgâhını 1543 civarında burada kurmuştu. 1544 yılında Peçuy (Pécs) şehrine taşındı, başında bulunduğu idarî birimin adı buna rağmen değişmedi.

Mohaç sancağının Osmanlı dönemine ait en erken tarihli tahrir defteri 953 (1546) yılında tamamlandı. Buna göre livâda Tuna ve Drava nehirleriyle Balaton gölü arasında uzanan bölgeyi kapsayan Peçuy (Pécs), Senlörinç (Szentlörinc), Sennmartin (Szentmárton), Saz (Szászvár), Şelin (Sellye), Vaşkasenmartin (Vaskaszentmárton), Gırjgal (Görögsgal), Harşan (Nagyharasány), Baranavar (Baranyavár), Mohaç (Mohács), Peçvarad (Pécsvárád), Sekçöy (Dunaszekcső), Kopan (Koppány), Sakç (Szakcs), Karat (Karád) ve Köröş (Köröshegy) olmak üzere toplam on altı nahiye bulunuyordu. 959'a (1552) kadar Kopan livâsi buradan ayrıldı. Ardından Saz nahiyesinin yarısı Şimontorna (Simontornya) sancağına ilhak edildi. Kısa bir müddet için Gırjgal da bir livâ merkezi sıfatını kazandı. 973-974'ten (1565-1566) itibaren Peçuy sancağı müstakil bir idarî birim oldu. Sigetvar'ın (Szigetvár) alınmasından sonra yine Mohaç livâsının bazı nahiyeleri bu yeni sancağına katıldı. Bütün bu küçülmelerin neticesi olarak eski sancaktan Sekçöy, Mohaç ve Baranavar olmak üzere sadece üç nahiye kaldı. Hatta livânın resmî adı da sancak beyi oraya taşındığı için Sekçöy olarak değiştirildi. Buna rağmen daha sonraki dönemlere ait bazı belgelerde adı Mihaç sancağı şeklinde anılmaya devam edildi.

Livâya adını veren şehrin Osmanlı öncesi nüfusu hakkında bilgi yoktur. Buna karşılık Osmanlı dönemine ait dört tahrir defteri bu konuda kesin rakamlar verir. 1546'da yapılan tahrirde 324 evli erkek, yedi papaz, bir kâtip ve on bir bekâr nüfus bulunuyordu. Sayım dışı kalanlar da düşünülürse şehrin bu tarihte toplam nüfusunun 2000-2500 arasında olduğu tahmin edilebilir. Bundan altı yıl sonra